

Taşdelen, D. (2018). İstanbul arkeoloji müzeleri kütüphanesi'nde bulunan hamparsum müzik yazısı defteri üzerine değerlendirme. *ONLINE JOURNAL OF MUSIC SCIENCES*, 3 (3), 138-157. <http://dx.doi.org/10.31811/ojomus.504529>

Geliş Tarihi: 15/12/2018

Kabul Tarihi: 29/12/2018

İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZELERİ KÜTÜPHANESİ'NDE BULUNAN HAMPARSUM MÜZİK YAZISI DEFTERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME*

Duygu TAŞDELEN**

ÖZET

Türk Müziği, yüzyıllar boyunca usta-çırak ilişkisi ve hafızaya dayalı meşk sistemi ile devamlılığını sürdürmüştür. Ancak icracılar ve besteciler, müziği hafızalarına kaydetmeyi tercih etseler de, Türk Müziği'nin tarihsel serüvenine baktığımızda eserlerin aktarımlarını ve unutulmalarını sağlayan, onları geleceğe taşıyan önemli araçlardan biri olan müzik yazıları üzerine çalışmalar yapıldığı da ifade edilebilir. Bu müzik yazılarının içerisinde en yaygın şekilde kullanılanının ise 19. yüzyılda geliştirilen Hamparsum müzik yazısı olduğu söylenebilir. Hem Türk Müziği çevrelerinde hem de Ermeni kiliselerinde kullanılmış olan Hamparsum müzik yazısı aracılığı ile pek çok eser aktarılabilmektedir.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi'nde bulunan 1537 no'lu defterde de Hamparsum müzik yazısı ile 39 adet peşrev, 12 adet saz semaisi ve 1 adet şarkı formunda eser kayıt altına alınmıştır. Bu defterin tanıtılması ve içeriğinin günümüz notasına çevrilmesi, eserlerin aktarımı açısından önemli olduğu gibi, yazıldığı dönemin icra özelliklerini yansıtması ve eserlerin zaman içindeki değişimini göstermesi açısından da çok büyük bir önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi'nde bulunan ve Hamparsum müzik yazısı ile yazılmış 1537 no'lu defterin ve içeriğinin değerlendirmesi yapılmış, defterin aidiyeti hakkında değerlendirmelerde bulunulmuş, defterdeki müzik yazısı ve müzik yazısının uygulanışı ile ilgili bulgular aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hamparsum müzik yazısı, Hamparsum Limonciyan, çeviriyazım.

EVALUATION ON HAMPARSUM NOTATION NOTEBOOK IN ISTANBUL ARCHAEOLOGY MUSEUMS LIBRARY

*30-31 Mart 2017 tarihlerinde gerçekleştirilen Kırıkkale Üniversitesi I. Ulusal Müzik Araştırmaları Öğrenci Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

**Anadolu Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, Müzikoloji Bölümü, Arş. Gör. duygutasdelen@anadolu.edu.tr

**İstanbul arkeoloji müzeleri kütüphanesi'nde bulunan hamparsum müzik yazısı defteri
üzerine değerlendirme**

ABSTRACT

Turkish Music has maintained its continuity for centuries with the master-apprentice relationship and memory based meşk system. Although performers and composers prefer to record the music in their memory, when we examine the historical path of Turkish music, it is possible to say that works on notations have been undertaken as one of the important tools that make them to be remembered and carried to the future. It can be said that one of the most common used of these notations was Hamparsum notation which had been developed in 19th century. Many works could be transferred through the Hamparsum notation, which was used both in Turkish Music environment and in Armenian churches. In the 1537 numbered notebook in the Istanbul Archaeological Museums Library, thanks to Hamparsum notation, 39 peşrev, 12 saz semaisi and 1 şarkı were taken under record. Transcription of these works has been done by me and evaluations have been made about the script. The introduction of this notebook and the conversion of its contents to today's note are of great importance as it reflects the performance characteristics of the period they were written and shows the change they were subject to over time as well as carrying them to future.

In this study, 1537 numbered book and its contents written in the Hamparsum notations in Istanbul Archaeological Museums Library were examined, assessment was made on belonging of the book, findings were stated notation in the book and their application.

Keywords: Hamparsum notation, Hamparsum Limonciyan, transcription.

1.GİRİŞ

Türk Müziği yüzyıllar boyunca usta-çırak ilişkisi ve hafızaya dayalı meşk sistemi ile devamlılığını sürdürmüştür. Ancak icracılar ve besteciler, müziği hafızalarına kaydetmeyi tercih etseler de, Türk Müziği'nin tarihine baktığımızda eserlerin aktarımlarını ve unutulmamalarını sağlayan, onları geleceğe taşıyan önemli araçlardan biri olan müzik yazıları üzerine çalışmalar yapıldığı da ifade edilebilir. Bu müzik yazılarının içerisinde en yaygın şekilde kullanılanın ise Hamparsum müzik yazısı olduğu söylenebilir.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi'nde bulunan 1537 no'lu defterde de Hamparsum müzik yazısı ile 39 adet peşrev, 12 adet saz semaisi ve 1 adet şarkı formunda eser kayıt altına alınmıştır. Bu defter 2014 yılında İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Müziği programında yüksek lisans tezi olarak tarafımdan çalışılan konudur. Bu tezde hem Hamparsum Limonciyan ve müzik yazısı hem de defterle ilgili değerlendirmeler üzerinde durulmuş, bunun yanı sıra defterdeki 52 eserin çeviriyazımı yapılmıştır.

1.1.Araştırmanın Amacı

Yapılan çalışmanın amacı çeviriyazımı da çalışılmış olan, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi'nde bulunan ve Hamparsum müzik yazısı ile yazılmış 1537 no'lu defter hakkında değerlendirmelerde bulunmaktır. Çalışmanın daha detaylı amaçlar ise şunlardır;

- 1- Çalışılan defterde kullanılan Hamparsum müzik yazısının hem tarihsel süreci hem de uygulanışı hakkında bilgi verip, tarihsel bağlantıyı kurabilmektir.
- 2- İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi'nde bulunan ve Hamparsum müzik yazısı ile yazılmış 1537 no'lu defterin içeriği ile ilgili bilgi vermektir.
- 3- Defterde kullanılan müzik yazısı hakkında bilgi vermektir.
- 4- Defterin aidiyeti hakkında fikir yürütmektir.

1.2. Araştırmanın Önemi

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi'nde bulunan Hamparsum müzik yazısı ile yazılmış 1537 no'lu defterin tanıtılması ve içeriğinin günümüz notasına çevrilmesi, eserlerin aktarımı açısından önemli olduğu gibi, yazıldığı dönemin icra özelliklerini yansıtması ve eserlerin zaman içindeki değişimini göstermesi açısından da çok büyük bir önem taşımaktadır.

2. YÖNTEM

Araştırmada yöntem olarak kaynak taraması yapılmış, Hamparsum müzik yazısının tarihsel süreci ve uygulanışı ile ilgili bilgiler aktarılmıştır. Defterde Osmanlı Türkçesi ile yazılan metinler okunup, değerlendirilmiştir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi'nde bulunan 1537 no'lu defterin içerisindeki eserler çeviriyazım yöntemiyle Hamparsum müzik yazısından, Arel-Ezgi-Uzdilek sistemine çevrilmiş ve çeviriyazım esnasında karşılaşılan bulgular araştırmaya yansıtılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Hamparsum Müzik Yazısı

3.1. 1. Hamparsum Müzik Yazısının Tarihçesi

Hamparsum müzik yazısı kısaca 19. Yüzyılda geliştirilen; eski Ermeni Kilise Müziği'nde kullanılan 'Khaz Sistemi'ne bazı değişiklikler ve düzenlemeler yaparak Türk Müziği ses sistemine uyarlanan bir müzik yazısıdır şeklinde tanımlanabilir.

Kaynaklara bakıldığında Hamparsum müzik yazısının ortaya çıkışı ve geliştirilişi ile ilgili iki farklı görüş bulunduğu görülmektedir. Türk Müziği ile ilgili temel kaynaklarda Hamparsum müzik yazısının ortaya çıkışı ve gelişimi şu şekilde aktarılmıştır: Hamparsum Limonciyan'ın, Dede Efendi aracılığıyla tanıştığı III. Selim; müziğe değer veren, bestekâr bir padişahdır. Ayrıca eserlerin yok olmaması için kaydedilip korunması gerektiğini düşünmektedir. Bu sebeple

Abdülbaki Nasır Dede ve Hamparsum Limonciyan'dan yeni ve kolay öğrenilebilir bir müzik yazısı geliştirmelerini istemiştir. Hamparsum 1813-1815 yılları arasında bu konu bu konu üzerinde çalışmış ve kendi adıyla anılan 'Hamparsum Müzik Yazısı'nı geliştirmiştir.

“Abdülbaki Nasır Dede'ye ve Hamparsum Limonciyan'a ait bu her iki nota(lama) sistemi de, aslında Klasik Türk Müziği'ni doğru olarak ifade etmek konusunda yetersizdi. Ancak kullanımının ve ğreniminin Abdülbaki Nasır Dede'ninkinden çok daha kolay olması nedeniyle; Hamparsum'un geliştirmiş olduğu nota(lama) sistemi, yoğun bir rağbet görmüş ve bu sayede pek çok Klasik Türk Müziği eseri unutulmaktan kurtarılarak günümüze gelmiştir. Hamparsum'un nota(lama) sistemini beğenip teşvik edenler arasında Dede Efendi de yer alır.”
(Karamahmutoğlu; 2009, 76)

Ancak Aram Kerovpyan ve Altuğ Yılmaz bu müzik yazısının ortaya çıkış hikayesini daha farklı bir şekilde anlatmaktadır. Dzyan Ailesi'ne yakın isimlerden Mıkhitarist rahibi Minas Pıjışkyan'ın yazdığına göre, böyle bir sistemin geliştirilmesi fikri Dzyanlar'ın konaklarındaki sohbetlerde gerek Ermeni kilisesinde gerekse de Osmanlı'da bir nota sisteminin olmayışının eksiklikleri konuşulurken doğmuştur.

Bu eksikliği gidermek adına Hamparsum Limonciyan, 1808'de Rahip Minas Pıjışkyan, Andon Çelebi Dzyan ve Hagop Çelebi Dzyan ile müzik yazısı üzerine çalışmalara başlamışlardır. O sırada eğitimini Paris'de tamamlamış ve Avrupa'daki nota sistemi üzerine çalışma fırsatı bulmuş olan Hagop elebi de İstanbul'a dönmüş ve müzik yazısı ile ilgili çalışmalara dahil olmuştur. Dört yıl kadar çalışan grup, 1812 de vardıkları sonuçları yazıya dökerek geliştirdikleri yeni müzik yazısı sistemini denemeye başlamışlardır.

Özellikle de Hamparsum Limonciyan, sistemin sadece kiliselerde değil tüm müzik çevrelerinde kullanılması için çalışmıştır. Hamparsum Limonciyan Türk müziği çevresince de tanınmasının etkisiyle, geliştirdikleri müzik yazısının Türk müziğinin aktarımında da kullanılması sağlamıştır. Bu uğraşları neticesinde de

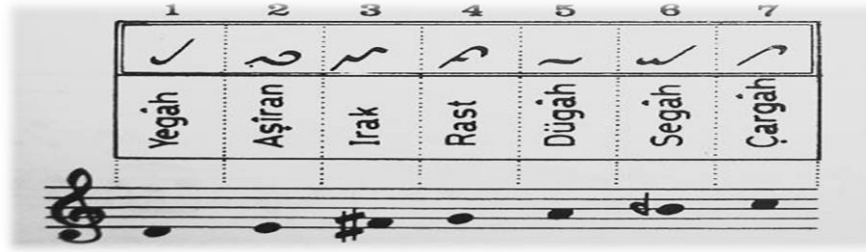
**İstanbul arkeoloji müzeleri kütüphanesi'nde bulunan hamparsum müzik yazısı defteri
üzerine değerlendirme**

bu yeni müzik yazısı onun adıyla, yani "Hamparsum müzik yazısı" adıyla anılmıştır.

3.1.2. Hamparsum Müzik Yazısının Uygulanışı

Hamparsum müzik yazısının genel özelliklerine baktığımızda bu müzik yazısı "Avrupa'da neumların kullanımının Latin harflerinin (A'dan G'ye) kullanımıyla birleştirilmesi yoluyla elde edilen nota sistemine benzemektedir; fakat Ermeni Halk Müziğinin temel oktavına uyarlanmıştır." (Karamahmutoğlu 1999:7) denilebilir.

Hamparsum müzik yazısında perdeler için kullanılan yedi temel işaret vardır. Rast makamı ana makam olarak kabul edildiğinden bu yedi temel ses Yegah perdesinden, Neva perdesine kadar devam eden bir sekizli içinde belirlenmiştir. (Bknz. Şekil 1)

Şekil 1. Hamparsum Müzik Yazısında kullanılan 7 temel işaret ve günümüz notasındaki karşılıkları.¹

Perdelerin oktav farklılıkları temel işaretlerin altına eklenen çizgilerle ifade edilmiştir. (Bknz. Şekil 2)

¹Hamparsum Müzik Yazısının özellikleri ile ilgili şekiller Ahmet Say'ın Müzik Ansiklopedisi Cilt III Kitabında, Adnan ATALAY'ın hazırladığı "Müzik Yazıları" maddesinden alınmıştır.

1	2	3	4	5	6	7	1'	2'	3'	4'	5'	6'	7'	1''	2''	3''	4''
✓	~	~	~	~	~	~	✓	~	~	~	~	~	~	✓	~	~	~
Yegah	Aşiran	Irak	Rast	Dügâh	Segâh	Çargâh	Neva	Hüseyini	Evc	Gerdâniye	Muhayyer	Tiz Segâh	Tiz Çargâh	Tiz Neva	Tiz Hüseyini	Tiz Evc	Tiz Gerdâniye

Şekil 2. Hamparsum Müzik Yazısında kullanılan ana perdelerin oktav farklılıkları.

Şekil 2'de görülen perdeler 'ana perde'ler olarak kabul edilir ve bu perdelerin dışında kalan 'acem aşiran', 'zırgüle' gibi perdeler 'alteration'lu olarak yani ana perdenin tizleştirilmiş biçiminde gösterilir. Bu perdeleri göstermek için de ana perdelerin, temel işareti üzerine kısa ve eğri bir çizgi konur. (Bknz. Şekil 3)

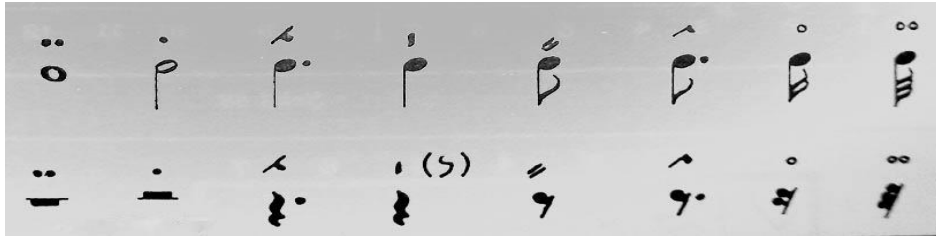
Şekil 3. Hamparsum müzik yazısında kullanılan perdeler ve günümüz Türk müziği notasındaki karşılıkları.

Şekil 3'te görülen ara perdeleri ifade eden işaretler, üzerine ilave edildiği perdenin tizleşeceğini gösterir, ancak tizleşmenin diatonik mi, yoksa kromatik mi olacağını ya da kaç koma değerinde bir tizleşme olacağını belirtmez. Yani alterationlu bir notanın bemol mu, yoksa diyez mi olduğu ya da kaç koma

İstanbul arkeoloji müzeleri kütüphanesi'nde bulunan hamparsum müzik yazısı defteri üzerine değerlendirme

değerinde olduğu makam dizisindeki durumu veya eser içindeki kullanımına göre belirlenir.

Süre değerleri perde işaretlerinin üzerine konulan noktalar, çizgiler ya da içi boş yuvarlaklarla gösterilir. Bu süre değerleri altlarında perde işareti olmadan yazılırsa, aynı süre değerindeki susları ifade eder. (Bknz. Şekil 4)

Şekil 4. Hamparsum müzik yazısında kullanılan süre işaretleri.

Biri 'normal', bir diğeri ise 'gizli' Hamparsum müzik yazısı olmak üzere iki çeşit Hamparsum müzik yazısı kullanılmıştır. Gizli Hamparsum müzik yazısının çözülmesi normal Hamparsum müzik yazısına göre daha zordur. Çünkü; gizli Hamparsum müzik yazısında süre değerleri yalnızca kullanan kişinin anlayacağı kadar belirtilir. Popescu'nun 'Türk Müsiki Kültürünün Anlamları' adlı kitabında aktardığına göre bunun nedeni müzisyenlerin özgün eserleri kendi tekelinde tutmayı istemeleridir.

Hamparsum müzik yazısı sistemi Türk Müziği tarihinde yaygınlık kazanmış ilk müzik yazısı olduğu için repertuarın aktarımı açısından oldukça önem taşımaktadır. Hem Türk Müziği çevrelerinde hem de Ermeni kiliselerinde kullanılmış olan Hamparsum müzik yazısı aracılığı ile pek çok eser aktarılabilmektedir.

3.2. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi'nde Bulunan 1537 No'lu Hamparsum Müzik Yazısı Defteri Üzerine Değerlendirmeler

Duygu TAŞDELEN

Bu bilgilerin ardından tekrar İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesinde bulunan 1537 nolu Hamparsum müzik yazısı defterine geri dönecek olursak defterin kütüphanede bulunan künyesi aşağıdaki gibi kayıtlıdır:

No: 1537

Müellifin Adı: Hamparsum

Kitabın Adı: Nota Ve Makamat Mecmuası Basıldığı Yer Ve Tarih: -

Açıklama: Sultan Mahmut devri musiki üstadından Hamparsum Efendi'nin eseri olan bu nota mecmuası başlıksız ve cetvelsiz olduğu gibi şirazesini yırtık ve cildi de kağıt kaplıdır.

Varak Sayısı: 56

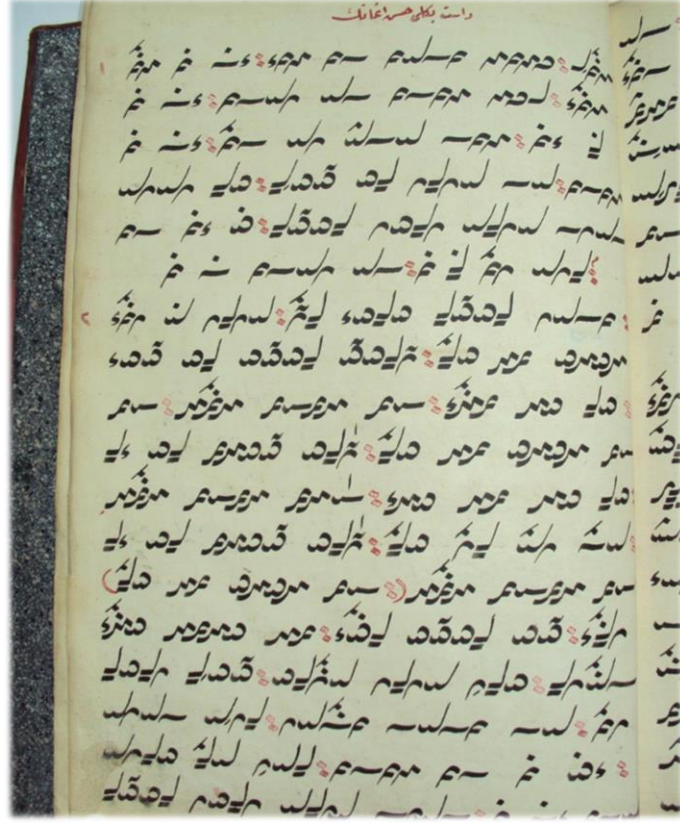
Defterin ebatlarına baktığımızda boyunun 27.5 cm., eninin ise 19. cm olduğunu görmekteyiz.

Şekil 5: İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi'nde Bulunan 1537 no'lu Defterin Dış Kapağı

Defter toplam 107 sayfadan oluşmaktadır. Bu 107 sayfa numaralandırılmış olup; bazı sayfalar boştur. Defterin sayfaları Arap harfleri ile numaralandırılmıştır ve numaralandırmada herhangi bir yanlışlık yapılmamıştır.

Yazımda siyah ve kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Başlıkların geneli ve ölçü işaretlerinin çoğu kırmızı mürekkepli kalemle yazılmış, müzik yazısı için siyah mürekkep kullanılmıştır. Defterin üzerinde belli belirsiz çizgiler olsa da satır aralarındaki mesafe ve yazıların boyutu değişkenlik göstermektedir. (Bknz. Şekil 6).

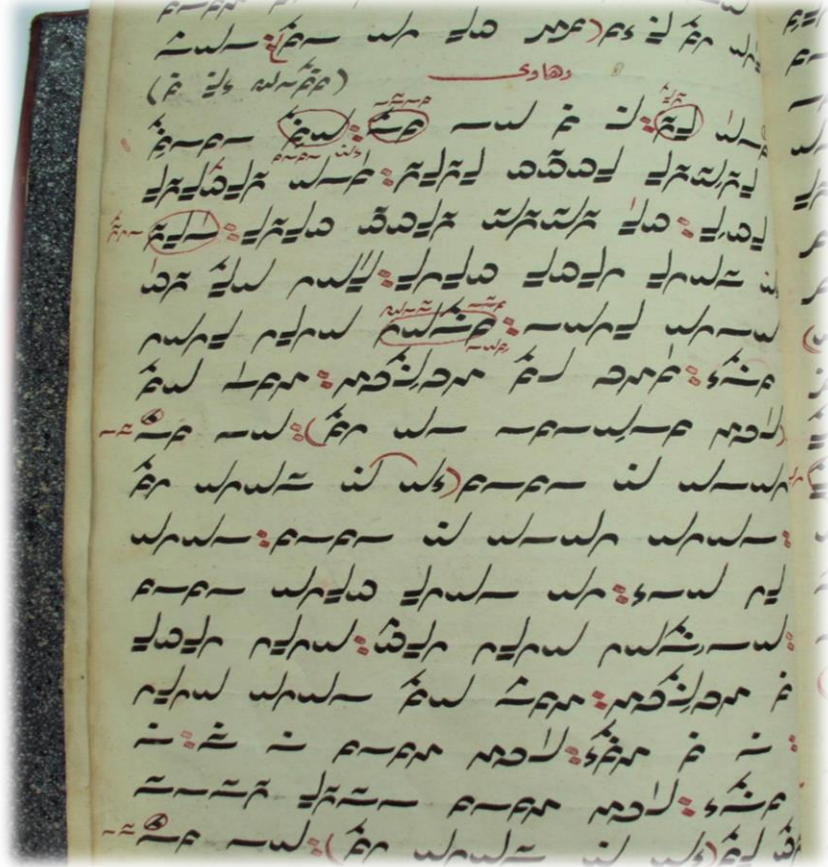

Şekil.6: İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi'nde Bulunan 1537 no'lu Defterin İçerisinden Örnek Bir Sayfa

Boş bırakılan ilk sayfa olan 65. sayfanın sol alt kenarında okunamayan, zaman içerisinde silikleşmiş, kabartma şeklinde bir mühür görülmüştür.

Defterin tamamının bir kişi tarafından yazıldığı düşünülmektedir. Yazan kişi zaman zaman ilk yazının üzerini karalamış ya da yuvarlak içine almış; aynı satırın altında veya üzerinde düzeltmeler yapmıştır. Bu iki yazı karşılaştırıldığında düzeltmelerin de defteri yazan kişi tarafından yapıldığı görülmüştür. Ayrıca yapılan bu düzeltmeler bize defterin birine sunulmadığı fikrini vermektedir. (Bknz. Şekil 7)

İstanbul arkeoloji müzeleri kütüphanesi'nde bulunan hamparsum müzik yazısı defteri üzerine değerlendirme

Şekil.7. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi'nde Bulunan 1537 no'lu Defterin İçerisindeki Düzeltmelerden Örnek Bir Sayfa

Defterin başında iki sayfalık bir fihrist bulunmaktadır. Bu fihristte eserlerin makam, besteci ve usul bilgileri verilmiştir. Ancak fihristin ilk sayfası defterde bulunan eserlerin listesini ve sayfa numaralarını doğru olarak gösterse de; ikinci fihrist sayfasına defterin içindeki eserlerden farklı eserler yazılmıştır. Yani ilk 61 sayfa fihristte belirtilmiş; ancak 62. sayfadan 107. sayfaya kadar olan eserler belirtilmemiştir. Fihristin her iki sayfasındaki yazı aynı kişiye aittir. (Bknz. Şekil.8)

Şekil 8. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi'nde Bulunan 1537 no'lu Defterin Fihristi

Defterin ilk sayfasına 'Arkeoloji Müzeleri Bibliyotek' mührü vurulmuştur.

Son sayfada ise iki adet 'Arkeoloji Müzeleri Bibliyotek' mührü, bir adet de 'İstanbul Asar-ı Atika Müzeleri Kütüphanesi' mührü bulunmaktadır. Ayrıca son sayfada defterle ilgili "Cennet mekan Sultan Mahmud devrinde notası meşhur Hamparsum nota ve makamat mecmuası" açıklaması yer almaktadır.

Defterin içindeki eserler incelendiğinde ise 39 peşrev, 12 adet saz semaisi ve bir de şarkı formunda eser saptanmıştır. Şarkı formundaki düyek eser, Afet Hanım'a aittir. Ancak şarkının sözleri verilmemiş, sadece ezgisi ve ara nağmesi verilmiştir. Buradan defterdeki eserlerin hepsinin çalgı için yazılan eser olduğu sonucu çıkmaktadır.

Müzik yazısı genel Hamparsum müzik yazısında kullanılan perde işaretleriyle, okunaklı ve düzgün bir yazıyla yazılmıştır. Ancak süre değerleri konusunda gizli Hamparsum müzik yazısı kullanılmış olması çeviri yazımı yapılmasını zorlaştırmış, yer yer süre değerleriyle ilgili yorum yapılmasına sebep olmuştur.

İstanbul arkeoloji müzeleri kütüphanesi'nde bulunan hamparsum müzik yazısı defteri üzerine değerlendirme

Defterdeki müzik yazıları soldan sağa doğru yazılmıştır. Defterin kendisi yani defterdeki sayfalar da yine soldan sağa doğru kaleme alınmıştır.

Defterin aidiyeti açısından, defterde adı geçen ya da eseri bulunan bestecilere de değinmek önemlidir. Çünkü kütüphanenin kayıtlarında defterin müellifinin Hamparsum Limonciyan olduğu belirtilse de bestekarların biyografileri incelendiğinde durumun böyle olmadığı görülmektedir. Hamparsum Limonciyan'la aynı dönemde yaşamamış bestekarların eserlerinin defterde kayıtlı olması bu savı çürütmüştür. Defterin içerisinde adı geçen veya eseri bulunan besteciler aşağıda sıralanmıştır:

- Gazi Giray Han (1554-1607)
- Buhurizade Mustafa Efendi (ITRi) (1640?-1712)
- Benli Hasan Ağa (1607-1662)
- Şerif Çelebi (- 1680?)
- Tanburi İsak (1745?-1814)
- Numan Ağa (1750-1834)
- Sadık Ağa (1757?-1815)
- Sultan Selim (1761-1808)
- Ali Ağa (1770?-1830)
- Kantemiroğlu (1673- 1727)
- Zeki Mehmed Ağa (1776-1846)
- Said Mehmet Efendi (1776-1856)
- Rıza Efe (1780?-1852)
- Aleksan (1815-1864)
- Salih Dede Efendi (1818-1888)

-Osman Bey (1816-1885)

-Ömer Efendi (- 1900?)

Defterin içerisinde adı geçen veya eseri bulunan bestecilerin doğum/ölüm tarihlerini kronolojik olarak incelediğimizde, 1680 yılında ölen Şerif, 1554-1607 yılları arasında yaşayan Tatar Han ve 1607-1662 yılları arasında yaşayan Benli Hasan Ağa dışındaki bestecilerin 18. ve 19. Yüzyıl içinde yaşamış olduklarını görmekteyiz. Bu bestecilerin içinde en geç tarihte ölmüş olan isim ise 1900 yılında ölen Kanuni Ömer Efendi'dir.

Defterde en fazla eseri bulunan isim Zeki Ağa'dır. Defterde toplam beş eserinin notası bulunmakta, fihristte de yedi eserinin ismi geçmektedir.

Defterin içerisinde eseri bulunan veya adı geçen bestecilerin sekizi tanburi, dördü neyzen, biri kanuni, biri de hanendedir. Ayrıca aldıkları eğitimler incelendiğinde 10'unun enderunda, 2'sinin mevlevihanede yetiştiğini, Aleksan'ın da Hamparsum Limonciyan'ın tanbur öğrencisi olduğunu görmekteyiz.

Bu isimler arasındaki ilişkiler incelendiğinde 1 bestecinin IV. Murad'ın, 3 bestecinin III. Selim'in, 3 bestecinin II. Mahmud'un, 6 bestecinin de hem III. Selim'in hem de II. Mahmud'un sarayına mensup olduğunu görmekteyiz. Ayrıca III. Selim ve/veya II. Mahmud sarayında yaşamış olan 13 besteciden Ali Ağa III. Selim'in, Zeki Ağa II. Mahmud'un; Benli Hasan Ağa, Numan Ağa, Sadık Ağa, Sernayi Said Efendi ve Dede Efendi'nin de her iki padişahın musahibi yani sohbetleriyle padişahın güzel zaman geçirmesini sağlayan kişi olduğunu görmekteyiz.

Bununla birlikte İsmail Dede Efendi, Salih Dede, Mustafa İzzet Efendi, Said Efendi, Rıza Efendi, Ali Ağa, Numan Ağa, Zeki Mehmet Ağa II. Mahmud döneminde aynı küme faslının içerisinde çalışmışlardır.

Defterdeki bazı bestekârlar arasında bir silsile bulunmaktadır. Defterde en çok eseri bulunan Zeki Ağa'nın oğlu Osman Bey ve babası Numan Ağa'nın eserleri defterde mevcuttur. Aynı zamanda Tanburi İsak, Zeki Ağa'nın hocası, Dede Efendi ise yakın arkadaşıdır.

İstanbul arkeoloji müzeleri kütüphanesi'nde bulunan hamparsum müzik yazısı defteri üzerine değerlendirme

Bu bilgiler doğrultusunda bahsedilen silsile, defterde adı geçen diğer isimlerle olan yakınlığı ve defterde en çok eseri olan besteci olması dolayısıyla başlangıçta defterin Zeki Ağa tarafından yazılmış olabileceğini düşünelim de Kanuni Ömer Efendi'nin biyografisi incelendiğinde bu düşüncemiz çürümüştür. Çünkü Arap asıllı bir müzisyen olan Kanuni Ömer Efendi Kahire'de doğmuş, 1865 tarihinde Kahire'den İstanbul'a gelmiştir. Yani Kanuni Ömer Efendi'nin 1846 yılında ölen Zeki Ağa ile tanışmış olması yahut Zeki Ağa'nın Kanuni Ömer Efendi'nin bir eserini biliyor olması mümkün olmadığı için defterin Zeki Ağa tarafından yazılmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Defterdeki diğer isimlerle birlikte Kanuni Ömer Efendi'nin durumu da göz önünde bulundurularak besteci biyografilerini incelediğimizde Ermeni asıllı Aleksan'ın İstanbul'da doğup, Hamparsum Limonciyan'dan tanbur dersleri aldığını, pek çok eserini Hamparsum müzik yazısı ile kayıt altına aldığını, 1856 yılında Mısır valisi Said Paşa'nın davetiyle Kahire sarayına gittiğini ve burada üç yıl kalıp, ardından İstanbul'a geri döndüğünün öğreniyoruz. Bu durumda Kahire'de olduğu süreçte Kanuni Ömer Efendi'nin eserini öğrenmiş olma ihtimali yüksektir.

Bestecilerle ilgili çıkarımlarımızın sonucu olarak hem defterde adı veya eseri geçen bestecilerin tamamının eserlerini bilme ihtimalinden, hem Hamparsum müzik yazısını biliyor oluşundan, hem de notacı kimliğinden dolayı defterin Aleksan tarafından yazıldığı düşünülebilir.

4.TARTIŞMA ve SONUÇ

Sonuç olarak baktığımızda İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan Hamparsum müzik yazısı defteri ve Türk Müziği tarihinde büyük yaygınlık kazanmış olan Hamparsum müzik yazısı ile kayıt altına alınan eserlerin, defterlerin; günümüz notasına çeviri yazımının yapılması ve bu müzik yazısı ile yazılmış defterlerin tanıtılması, eserlerin aktarımı açısından büyük önem taşıdığı gibi yazıldığı dönemin icra özelliklerini yansıtması ve eserlerin zaman içindeki değişimini göstermesi açısından da önemlidir. Bu sebeple bu defterlerin yapılması, tanıtılması ve çeviri yazımlarının yapılması hatta eserlerin günümüz repertuarı ile edisyon-kritiklerinin yapılması büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Behar, C. (Yıl). (2016). *Aşk olmayınca meşk olmaz (6. baskı)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İbnülemin, M. K. İ. (1958). *Hoş sada son asır Türk musikişinasları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Karamahmutoğlu, G. (2009). Hamparsum Limonciyan ve nota(lama) sistemi. *Müzik Ve Bilim Dergisi- Journal Of Music And Science*, 6. Yıl seçilmiş makaleler, 73- 90.
- Karamahmutoğlu, G. (1999). *İstanbul Atatürk Kitaplığı'ndaki 1637 nolu Hamparsum nota defteri*. Yayımlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kerovpyan, Aram. (2010). *Klasik Osmanlı müziği ve Ermeniler (1. baskı)*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Kürelî, Leyla Zeren. (1989). *Hamparsum Limonciyan'ın musikimizdeki yeri Ve önemi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özalp, N. (1986). *Türk musikisi tarihi (derleme) I*. İstanbul: M.B.E. Yayınları.
- Öztuna, Y. (1976). *Türk musikisi ansiklopedisi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Popescu-Judet, E. (2007). *Türk musiki kültürünün anlamları (1. baskı)* (çev. Bülent Aksoy). İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Say, A. (2010). *Müzik ansiklopedisi*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Taşdelen, D. (2014). *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi'nde bulunan 1537 nolu Hamparsum müzik yazısı defterinin tanıtımı ve içerisindeki eserlerin çeviriyazımı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

**EVALUATION ON HAMPARSUM NOTATION NOTEBOOK IN ISTANBUL
ARCHAEOLOGY MUSEUMS LIBRARY**

1. Introduction

Turkish Music has maintained its continuity for centuries with the master-apprentice relationship and memory based meşk system. Although performers and composers prefer to record the music in their memory, when we examine the historical path of Turkish music, it is possible to say that works on notations have been undertaken as one of the important tools that make them to be remembered and carried to the future. It can be said that one of the most common used of these notations was Hamparsum notation which had been developed in 19th century. Many works could be transferred through the Hamparsum notation, which was used both in Turkish Music environment and in Armenian churches.

In the 1537 numbered notebook in the Istanbul Archaeological Museums Library, thanks to Hamparsum notation, 39 peşrev, 12 saz semaisi and 1 şarkı were taken under record. Transcription of these works has been done by me and evaluations have been made about the script. The introduction of this notebook and the conversion of its contents to today's note are of great importance as it reflects the performance characteristics of the period they were written and shows the change they were subject to over time as well as carrying them to future.

In this article, 1537 numbered book and its contents written in the Hamparsum notations in Istanbul Archaeological Museums Library were examined, assessment was made on belonging of the book, findings were stated notation in the book and their application.

In the first part of the article, Hamparsum Limonciyan and musical writing has been examined

In the second part, the notebook studied has been introduced.

In the last part, biographies of the composers in the notebook have been examined in general.

2. Method

The study was conducted by using literature research techniques as data collection methods and transcription. The notebook that is written by Hamparsum notation and registered to 1537 number in Istanbul Archaeology museum has been introduced and the artworks in it has been translated to Arel-Ezgi-Uzdilek system.

3. Findings, Discussion and Results

In the first part of the study, Hamparsum Limonciyan and musical writing has been examined. When Turkish musical history has been examined, Hamparsum musical writing that we see commonly see has been developed by Hamparsum Limonciyan.

Hamparsum Limonciyan made several changes to Khaz System used in old Armenian Church music and adapted it to Turkish musical sound system and developed a musical writing system to be called by its own name.

In Hamparsum musical writing, there are seven basic signs used for frets. Since rast maqam is regarded as main maqam, these seven basic voices have been determined within an octave that continues from Yegah fret to Neva fret.

In the second part, the notebook has been introduced. When library registrations of 1537 numbered Hamparsum notebook that is in Istanbul Archaeology Museum are examined, the notebook writer is seen as Hamparsum and in explanation part, it is written "this note journal which is the artwork of Mr. Hamparsum is untitled and unruled and its headband is torn and its volume is paper-covered".

The notebook consists of 56 sheets. The length of the notebook in the library is registered as 27.5 cm and width is as 19 cm.

It is thought that the complete part of the notebook is written by a single person. Adjustments have been made in some places. There is an index in two pages in the first part of the notebook. In this index, maqam, composer and method information are given. However the first page of the index show the list of the

**İstanbul arkeoloji müzeleri kütüphanesi'nde bulunan hamparsum müzik yazısı defteri
üzerine değerlendirme**

artworks in the notebook, different artworks have been written in the second index page.

In the first page of the notebook, "Archeological Museum Bibliotheca" seal has been impressed. In the last page, there are two numbers of "Archeological Museum Bibliotheca" seals and one number "İstanbul Asar-ı Atika Müzesi Kütüphanesi" seal. In addition to this, in the last page there is an explanation "Hamparsum note and maqam journal that its note is famous in Sultan Mahmud (r.i.p) period" regarding the notebook.

In the third part, biographies of the composers in the notebook have been examined in general and the ideas have been presented regarding the person who writes the notebook by considering the sequences, relations among them and life time periods of the composers.